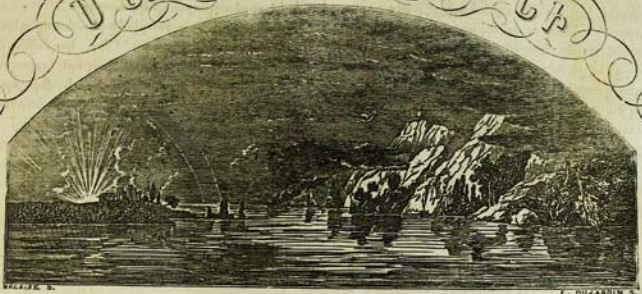

ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱԿԻ

ԱՒԵՏԱԲԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆԷՔ

ՆՈՐԸՆՏԻՐ ԱՆԱԿԵՐՏՔ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԲԱԶՄԱԼԵՁՈՒ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ .

Այն սիրավիր և անակնկալ ընդունելութիւն որ երեք վարդապետքս վերադարձեալք ընդ հովանեաւ Լուսաւորչական սուրբ Արթուրյ՝ ունեցանք, մասնաւոր և զգալի կերպով մը երևցաւ՝ մեզմէ Ամբրոսիոս վարդապետին Պօլիս գտնուած ժամանակը : Ասոր վրայ բեպետ մեր երրատիպ Պատմութեանը մեջ յիշատակութիւն մը եղած է, ըստ օրէ օր կըսպանենք ականատես պատուաւոր անձի մը գրաւոր տեղեկութեանցը զայուն որ հրատարակենք՝ ինչպէս որ նոխընթաց ամսաբերրին մեջ խոստացանք : Առ այժմ Արեւելեան վարժարանիս համար եկող եորընտիր աշակերտաց վրայ քանի մը խօսք ըսենք :

Սեպտեմբերի 4ին հասան ի Փարիզ Ամբրոսիոս վարդապետին առաջնորդութեամբը 38 հայկազուն պատանիք, որոց անունները արդէն հրա-

տարակուեցան Մասիս քաղաքին մեջ. ամենքն ալ Կոստանդնուպօլսոյ գլխաւոր ու պատուաւոր գերդաստաններու գաւըրներ. որով վարժարանիս աշակերտաց թիւը եղաւ եօթանասուուերկու. ուրը հատը գաղղիացի, մնացածը հայ :

Այսքան բազմաթիւ և այսպիսի բոշակաւոր աշակերտաց Փարիզ գալը շատ եշանական ազգային գործողութիւն մը ըլլալուն տարակոյս չկայ : Նրբոր իրենց սիրատուն որդիքը քովերեն և ոչ միւլ օր մը հեռացընելու վարժած ձեռողք՝ խմբովին կըյանձնեն գանոնք մեկու մը որ առնու հեռաւոր երկիրներ տանի ու անոնց դաստիարակութեանը վրայ հոգ և խնամք ունենայ տարիներով, — երբոր այսպիսի գործոյ մը համար ոչ ստրկի կըխնայեն, և ոչ այլ և այլ սիրտ կոտորող խօսակցութեանց ուլ կըղեն, — հարկ է ճանչնալ

քէ ազգին ներկայ վիճակին ինչ ըլլալն ու ապագայ յառաջադիմութեան ինչեր յուսացուիլը՝ խորախորհուրդ մարդկանց իրաւամբ գնահատան մտածութիւններու նիւթ պիտի ըլլայ :

Ազգին ներկայ վիճակին նայելով, այս գործողութիւնն այ նոր ու ակներև ապացոյց մըն է քէ ազգերնիս լաւ ճանչցիր է քաղաքակրթութեան յարգը, եւ քէ անոր հասնելու մի միայն հնարքն է ուղիղ դաստիարակութիւն մանկանց եւ ընդարձակ ծաւալումն օգտակար ուսմանց, լեզուաց եւ գիտութեանց : Իսկ ապագային նայելով, երրորդ այսպէս երեսիկի ազգաստոհներուն որդիքն են ընդհանրապէս այս քաղաքակրթութեան ճամբան մտնողները, ի հարկէ սակաւ ժամանակի մէջ բովանդակ ազգին այ բարոյական եւ մտաւորական վերածնութիւնը աչքի կերևնայ, անոնց անհրաժեշտ ազդեցութեամբը ազգերնիս գրեթէ կերպարանափոխ կըլլայ, եւ այն ճամբուն մէջ կըմտն ու հսկայաքայլ առաջ կըբրբայ՝ յորում այժմուս օսմանեան մեծագոյր տերութիւնը երեսուն տարին մը ի վեր դրաւ իր հպատակ ժողովուրդները, եւ ամեն տեսակ օրէնսդրութեամբ, խրախուսանօք եւ օրինակով կըյորդորէ գանձք ի յառաջադիմութիւն :

Ընդհանուր տեսութեամբ ասոնց վրայ մտածողը չկրնար միանգամայն այս այ չտեսնել որ ազգը միտքը դրած է որ իր բաղձանացը հասնելու յարմար միջոցն պէ գտնի է. այսինքն իր գաւակաց դաստիարակութիւնը Փարիզու պէս մայրաքաղաքի մը մէջ ընել տալ, եւ այն ի ձեռն այնպիսի անձանց՝ որ իր վստահութեանը արժանաւոր ըլլալն իրենց միջեւ հիմա առ սեր ազգին ըրածներովը, մանաւանդ քէ կրածներովը, յայտնապէս ցուցուցին : Ասոնց ուրեմն, այսինքն մեր՝ ամիշխական խնամոցը կըլանձնէ ազգերնիս իր յոյսերը, եւ մեզմէ կըստասէ ամեն բանն առաջ՝ անյողողող եւ անփոփոխ ազգայնութիւն, եւ միանգամայն ապահով ու ճշմարիտ յառաջադիմութիւն : Ազգայնութեան անփոփոխ եւ անկորուստ մնալուն բնական եւ մի միայն միջոց կըձանջնայ իրաւամբ՝ ազգային սուրբ նկեղեցւոյն դաւանութիւնն ու արարողութիւնները միշտ ընտանի եւ սիրելի պահել գաւակացը, եւ իրեն ու իր նախնեաց ջերմուտեղ ու հաստատուն բարեպաշտութեան հոգին վառ պահել անոնց սրտին մէջ : Ուսումնական յառաջադիմութիւնն այ ճըշմարիտ եւ ապահով ընելու համար, ազգիս ու բոլոր արեւելից համար խիստ հարկաւոր ու պիտանելի

գիտութիւնները, լեզուներն ու արուեստները ընտրել առեուր, որպէս զի հայ պատանին ամեն տեսակ երողական ուսմունք եւ գիտութիւն սորվի իբրեւ արդարեւ Հայ, եւ Հայոց ազգիս մէջ անոնց գործադրութիւնը կատարող :

Այս ազգային վստահութիւնը ինչպէս որ պետք է արդարացընելու համար՝ մեր կողմանէ ոչ կամք կըսպակսի եւ ոչ ջանք. իսկ եթէ կարողութիւննիս մեր բաղձանքէն շատ վար է, մեր յոյսը նախ այն աստուածային Նախախնամութեան վրայ է : Եր այդոգէ ի մեզ գկամին եւ գտնուին. > եւ ապա ազգին խրախուսանացը, ձեռնուորութեանը եւ ներողամտութեանը վրայ, որոց անպացոյցները ուրախութեամբ հիմակուրէն կըտեսնենք :

Նորեկ պատանիներուն մեծ մասը, ինչպէս որ բնական էր, յանձնարարական նամակներ բերին առ երկուսին վարդապետք որ ի Փարիզ : Կրնանք ըսել քէ այն յանձնարարականները անմեան էին սովորական նամակաց որ այսպիսի ավերներով կըզրուին. վասն զի ոչ այնչափ իրենց գաւկընելը որդեսիրական բնական գրով մը մեր խնամոցը կըլանձնէին ձեռոք անոնց մէջ, որչափ ազգասիրական եռանդնին յայտնել կըջանալին, ու աչքերնիս եւ մտքերնիս ոչ քէ այս եւ այն պատանեաց վրայ, այլ բոլոր ազգին այժմուս եւ ապագայ դեռահասակ սերնդոցը վրայ դարձընել կուտային : Այն նամակներէն մէկ քանիք պատշաճն է օտարական կընամարիիք մէջ բերել հոս առ այժմ, որովհետեւ ասոնք անելի կերպով մը խրախուսիչ կըկարծենք մեզի եւ ամենայն ազգասիրաց :

Եւ նախ քան զամենեստան հասարակաց Հայրեն հոգեւոր՝ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարքը քաջալերեց գմեզ հետագայ օրհնութիւնաբեր նամակաւ, յորում յայտնապէս կերեւնայ իւր հայրազօր խնամքը մեր վրայ, եւ այս վարժարանին ծաղիկուն ու յառաջադէմ զարգանալուն համար ունեցած հաստատուն յոյսն ու մեծ փափագը .

« Գերայարգ Ազգաւոր Վարդապետաց Տ. Սարգսի Էն Տ. Գարբիկի խնդալ .

« Իբրեւ 7 առաք յունիսի Ազգային Հոգեւոր Է. Քաղաքական ժողովոց միաբան հաճախեամբ ընկալար գերեթին Արժանապատիւ Վարդապետոց ընդ քեօք պաշտպանութեան Ազգիս, յետ ուր առաքոց հանդերձ վկայական կոնգրակաւ տապար վերար Է. փիլոսոֆ Ծնորհափայլ Ամբրոսեայ Վարդապետի, Է. ի նետնեալ

չաբարուն յառար բարեկենդանի պահոց սուրբ Լուսաւորբիմ նանդիսաւոր սուրբ պատարագ մատոյց յԱրոտանիստ մայր եկեղեցոցս ի Թաւմաբոս . եւ ապա նետ գնետէ պատարագեաց ի բազումս յեկեղեցեաց մայրաքաղաքիս եւ գեւորեից մինչ ի տօն վարդավառիմ . յորում առար զվերջինն մատոյց սուրբ պատարագ ի բրնաղակերտ եկեղեցին սուրբ Երրորդութեան որ ի Քիջօլոս :

պատիւ Վարդապետիոյ . ուստի յուղի անկաւ ինքն է երեսուն եւ ութ պատանեակք աշակերտացոր Վարժարանիոյ ընդ նմա : Որ նաեւայ ամենայն յաջողութեամբ՝ ինքն իսկ պատմեցէ ճեզ զամենայն, եւ զայլ կարեւորացն խօսեսցի . որոյ կենդանի բարբառովն նադորդեմք ճեզ գրիստոսական սուրբ ողջոյն մեր եւ զջերմ սիրոյ յարգման : Նաև, զնոց դաստիարակութեան մանկտոյր յանձն առնեմք ազգովն ի խմամս

ԱՄԵՆԱԳԱՏԻՒ ՏԷՐ ՅԱՎՈՐ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Գատիբաբջ Կոստանդնուպօլսոյ :

• Ոչ է նարկ պատմել աստանօր զժողովրդօցն մերոց ծայրայեղ ուրախութիւն, եւ զնժաց եւ զփոքունց առ նասարակ գտեր եւ զփոյր ի նիւրբնկալել զնորին Արժանապատուութիւնն յեկեղեցիս յարեանց առ ի մատուցանել զսուրբ պատարագ, որք արբեալ անմահացան զոգցես հոգեւոր մխիթարութեամբք :

• Իսկ ի նետեալ առար վարդավառիմ ամենայն ինչ պատրաստ էր առ ի ճանապարհորդութիւն Արժանա-

ճեմ, եւ ակն ռնխմք հաստատուն յուսով եւ վատանութեամբ՝ զի զբարեպտօռ Վատակոց ճերոց զարդիւնս քաղեսցէ անշուշտ Ազգ մեր անմամբ օոցա եւ զարգացմամբ ի կատարեալ բարոյականին եւ աստուածաշարտութեան ռասմոսն : Իբրև զի բազմամեայ փորձ ճեմ եւ փոյր ազգասիրական վսեմ ջանիցցոյ այնպէս իմն աներկեւան յոյս եւ քաջալերս տան մեզ :

« Մաղեմք ի Տեսումն : զամենայն կարողութիւն եւ

գրարի յարողութիւն գործոց ճերքոց, և մնամբ ողբումքն մեծարանաց և սիրոյ

« Ձերդ Արժանազատութեանց

Միշտ բարեացակամ ևս մտերիմ

Գ. Կ. ՅԱՎՈՐ Արքեպիսկոպոս : :

« Ի Պատրիարքարան Լայոց

Կոստանդնուպոլսոյ, 1836 յուլիս 25 » :

« Յ. Գ. Քեպետ մինջ ի կէտ գրոյս ոչ ընկուպար ի Ձեռք զանկկալեալ պատասխանի առաջնոյ գրութեան, սակայն բունհմար տարակոյս » երբ այն նամակ մեր՝ որպէս ևս կրկին վկայական կոնդակքն գոր առաքեցաք՝ հասին արդէն ի ճեռս ճեր : Այժմ ևս կրկին վեղարս ևս փիլոնս վասն ճեր երկուց սիրելագոն Լաբազատացց մերոց յոնցար ի ճեռն Արժանազատիս Ամբոսեայ Վարդապետի ի բարի վայելումն մտերմութեանց :

« Նաե և ի պետս նորակերտ մատրան Վարժարանիդ յանուն սրբազան առաքելոցն և առաջին լուսաւորւածն մերոց Քաղտոսի և Բարբաղիմէայ նկարեալ պատկերի իմն նուիրեաց Պարսն Միւնրդատ Քաղտոսն ի յիշատակ հոգոց ննջեցելոց իւրոց, գոր ևս օծեալ իսկ առաքեցար ընդ գրոյս :

Գ. Կ. ՅԱՎՈՐ Արքեպիսկոպոս : :

26 յուլիս, 1836 :

Սրբազան Պատրիարքին իրախոսական նամակէն նստն դնենք մեծապատիւ Մովսէսն Մկրտիչ աղային գրածը :

Այս ուսումնասէր եւ ազգասէր անձը եօրանաւուն հատորի բաժի հայերէն վայելուչ կազմով պիտանի զըզեր յուզարկեց Վարժարանիս, իւրեղբիւղ որ այս կերպով զրուի իւրաքանչիւր հատորին ճակատը իր ազգասիրական նուիրման յիշատակը .

Ի ԳԵՏՍ ՀԱՅԿԱՋԵՆԱՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆԻՆ
ՀԱՍՏԱՆԻՈՅ ՅԱՄԻ ՏԵՆՈՒՆ 1836 Ի ՓԱՐՏԻՋ
Ի ՁԵՆԻ ՔԱԶՄԱՐԴԻՆՆ ՏԵՆՈՒՆ
ՍԱՐԳՍԻ ՎԱՐԳՆԱԳԵՏԻ ՔԵՆՈՒՄՈՐԵՆԱՆ,
ԳՎԱՐԵՒԼԻ ՎԱՐԳՆԱԳԵՏԻ ԱՅՎԱՋՈՎՍԻՒՄ, ԵՒ
ՄԱՐԲՈՍԵԱՆ ՎԱՐԳՆԱԳԵՏԻ ԳԱԼՁԱՆԵՆԻՆ
ԲԱՐԵՆԱՑԱԳԱՐՏ ՀԱՐՏ ԱՍՏՈՒԱՆԱՐԵՒՆՈՅ
ՆՈՒՆԻՐ
ՄԿՐՁԻՆ ՆԻԿՈՂԱՅՈՍԵՆԱՆ ՄՈՒՄԵՆՆՈՅ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍԵՆՈՅ.

Անաւասիկ իր գրած նամակին օրինակը .

« Գերազատի և Բազմաբղիւն Տէր Սարգիս Վարդապետ և Տէր Գաբրիէլ Վարդապետ Այվազովսքի Աստուածաբեալ Հարք իմ .

« Այս առաջին նուագ ի ծանօթութիւն փութացեալ աշխարհամամօր Հարանց Աստուածաբեոց, զցանկա-

լին իմոյ աննկանաց սրտի համեցից նախ գտնեցանս, մատուցեալ նամբոյր նուիրական աշոյ Սրբաբեանց ճերքոց . և ի այն առիթ զմրս ի համոյականաց յանդուգն ըզմին իմոյ արդեօր արձանացուցից ի գրի . երբ ոչ զճեր բխրագրի երկունս ճնայաւորնիկս զոյս ի շրջանի բազմաբղիւն կենաց ճերքոց վատակեցիր անձանճիր ի փտս նայկազեան գրքնիս . զգնուս սասն զճեր զաշխարհամամօրս » որք գողաւմիտ Ազգայնաց զբովանդակն կարեալ ունին ևս գրաւեալ զուշ ևս գարաշ : Եւ արդ մատուցեալ ի տեսանել զհանդէս ճգունց ճերքոց և վատակեց, գերբեալս ի նմին տեսանելք ակն յանդիման զգտնուսն սխրալի բարեմասնութեանց, յորս գերանշալ յիւրաքանչիւրսն փայլին իսկական հաւատարմ ճերուղ առաքինի և անարտակենաց . այս է, Ճշմարիտ Ազգասիրութեան, Բնգմաւոր հանճարոյ և Այլիշաւար Ներզամտութեան, գոր տեսցար ի կարգի :

« Առաջին, զընթեռանդն փոյր ճեր և տեճը ի սեր ազգային փառաց . ուսմունդ գտածանելի ուղեւորութիւն փնջի և ձնդիւս, յաշխարհ տարբեր ի մերոցս, և անդ ի բազմամեայ դեգերան բանտարգելեաց սովա ևս ծարաւոյ ևս զանազան վշտաց, ոչ յօգուտ ինչ և ի պետս անճին, այլ զի լցցին ուխտք բարեյիշատակ Աղայ Սամուելի Մոսրատայ հանգուցելոյ . և սոնմին՝ զի արդիւնք բարեաց ազգայից հանդերձեցին նայկազան որբոյս ևս սերնոց նոցին : Եւ միտանոյ ի մանկական տոնց անտի գրազմավաստակ ճրգն ի փոյր ընտիրք այտօրձակաց ազգային գեղեցիկ դպրութեանց, և սոնմին զցանկալի վատակս գրաւոր երկանց, թէ յառանճինն ի մտեսանս զանագանս, ևս թէ ըստ պատեհի ի բազմապատիկ յիմաստայնիս ճառս ևս ի յօդուածս նետարքինս; ոչ ի ցոյց ինչ բեղմնաւոր հանճար ևս կամ յսփոփանս ինքնաբոյն ըզմին, այլ ի մըլտնօքնանար փառս ևս որ նայկազան ազգին և ի գարգացումն նորին պանծալի գրականութեան : Անս այսոքիկ նուիրական քրտանք կրկին զազատեցելի Անդիոց շրջնէ անվրեպ հաւատարմ ճերոյ ճշմարիտ Ազգասիրութեան :

« Նրկորոյ, զաննայանն ևս զբազմահանճար ճընտեսութիւն ճեր ի վերատեսչութիւն Վարժարանին ինմնելոյ ևս բարեկարգելոյ ճերովսնն քրտաւք նախ ի Բատուայ ևս ազա ի Փարիզ . որք լցնրացս քսան ևս անելի անաց անխոնջ ևս անդուլ երկասիրութեամբ ճերով այնքան բարգաւաճեցին ի ծայրագոյն կատարելութիւն, մինչեւ հօգակաւորացն իսկ համալսարանացն նարգալ գազաւհաստար փառս ևս պատիւ ընծայեցին Արժանազատիս Կոստանդնուպոլսոյ, և ճերքոն վանդակ ազգայնոցս, որոց ի զանագան դեպս և ի կանառս՝ ի զանագան անճանց և ի լեզուաց գարժանաւոր ճառս դնորակալեաց ևս գովտարիք բազում անգամ ևս լուսար և ընթերցար, ևս հրճուածք արծարծեցան իսկ-սիրտք մեր յանճակարք . զի զանմացեալ փառս Արարատայ տեսանեալ առկայեալ յարեւմուտս, ի Վարժարանի՝ ուր հայաստան մանկուտոյն ճնջրք ընտանի անուն, և յորմանս՝ ուր հայեցի վար-

ժից տայր սիրուն արճազանց: Ո՛ր է. և սորին անաւանխտիկ ապացոյց ձերոյ բեղմնաւոր և կենցաղակիր նամնարոյ:

« Երբորդ, գանձակալ դէպ տարագրութեան ձերոյ ի Վարժարանն իբրև յանցաւոր և խանգարիչ բարկարգութեան. զոր ի պատկառանաց նարկէ լիովին հարկանէ ի գրի ոչ նամարանկով: Փանգի այդպիսի պատկանելի վաստակաւորաց ճոյճորինակ արճան էր արդէոր փոխարինել զտարօրինակ նառուցանել, զոր ի վկայ ուրիշ տեսնալ չիք բնաւ: Երախտաւորաց ասեմ և պատկանելի Հարանցոյ, որք զբովանդակ շրջան աւուրց ձերոց ի բարգաւաճման Վարժարանին գանձալ գկեանս ձեր մայրցիք ի ձերութիւն պարարտութեան, և միջէ քաղցրիկ յուսով ակնկալիքոյ իբրև մշակ քրտնավատակ ի նունն ճգանք և վաստակոց ձերոց, ո՞ն, անգուր և անողոր նախանճ բռնի տարադրեաց վանեաց զԱրտդ առարկինի յիւրական տանց և ի բնակութեան. զոր և ի յուշ ամել դառն է դիւրագլած սրտի, բոլ րէ մառցիկ և անցանել ի փորճ: Եւ զմիջէ կին արիւր պատճառք իբացոյ, երբ ոչ միակ գործադրութիւն բաղձանց նազգուշելոյ կտակարարիւն, որ զՎարժարանն յանուն ընդհանուր Հայկազուն Ազգին նստատեղով, ոչ ղներ խտիր ընդ նալ և ընդ կարողիկ մանկունս. և բանգի ձերոյ ողջամիտ և արդարապէս սիրո և ողբի՞՛ ջտանելով այդօրինակ կրօնամոլ խորութեանց, իբրամբ հակառակիք վարարար խորհրդոյ հակառակորդացն, և բռնն առնկիք արգասել անկողիք անճեալ բարոյութիւնը. և ապա զմիջէ յարկեաց զերագանութիւն Հռոմիայ, և իտեաց զմիջայնութիւն Հայաստանի մեծաւ անշուքեւտութեամբ ընդ նալ և ընդ կարողիկ անուն, և ընդ միին զմիտակ և զկտակ Սամուէլի Մարատայ. և զՎարժարանն իոյ խանարնցոյց և ընկեանց առարար ընդ մօրդ իշխանութեամբ գերագանութեան իւրոյ, շիջուցեալ իսպառ. զտաղք ակնկալիս վաստակարկի Հարանցոյ: Արդ նախըրկ այսօրինակ դառն անարգանաց ոչ առնիկ ցոյցք են ձերոյ դիւցազնական անյիւրաբարութեան:

« Մն անոր, զարճանցանելով զտեղիս մեր ի ցաւազին յիշատակացս, արդ տեսցո՛ք զուարրամիտ մըրճուսմբ որ ի կերպարանախորութեան իբացս զմեզ պտեալ էին արիւրէր երկիւրդ առարկինի վաստակաւորաց, և զորոյսիմ անկակալ վարճ ըստ անարատ սնեւնացս սրտի ձերոյ: Ձի էրք զարգմանայ երկունս ժրպան քրտանց ձերոց այստեւ անողորմաբար քանկեաց *ձեռն ապաշնորհ*, որք մի միայն իւրք էին ձերոց նախարկան ոգոց, և որք մի միայն ի բովանդակ կեանս ձեր տնկարն և ուխտք սրտից, այսպիսի ասեմ նախարկան ուխտք միքէ վրիպէին երբք յամնատես պաց Հզօրին. բնա, բնա և ոչ երբէր. այլ զմիջ արդէոր. տեսցո՛ք անա որ ի կարգիս, տեսցո՛ք ինացմամբ անճեալս տոմսակաւոց զսրտից ձերոց զանկալի տնկանս: Փանգի փոխանակ վաստակելոյ ցարդ ի փորրիկ ինչ ամուս բերեաւ ազգային՝ բայց յըստորոտ անտի ակնարին Ալբայ եւ խորք, այսանտես.

պատրաստեալ անա յաստուածային Նախախնամութենն առաջի ձեր անդաւանն ընդարճակ և խնկանա՛տ՝ գոգչիք ի բուն իսկ ի նարազաւ Մատեան վերին, պարգիս աստուածային Ազգոյ: Մտեանքս ուրեմն վաստութեամբ, Հարք սրբատունք, ծաղկաւառ և անճեցուն յարգարկ զպարատանց, անկալ այդք զցանկային Հայոց գարունս. փոխանակ բարբառելոյ զբավատնելիկ կեանս մեր ի գո՛ւ *ապաշնորհ* միաբանութեան ուրուք, որ խանգալ ընդ փստս միոյն Հայաստանի, և որ յուսայ նամապալ ի վերայ մեր վիշտս և նոզս նարանքս, անա փոխարն այսոցիկ բովանդակ ուխտ Հայաստանի օրնինք բացեալ գերեւան խրեանց՝ մարդեն վասն ձեր զկեանս բամայրս, և ակնկալն անճախանմաբար և սրտառաջ անճկանք տեսնել զփանա նորանատաւ Վարժարանիոյ ըստ նոզեղնչ բանի Տեսանողին, րէ « Մեծ էրիցին փառք տանս այսօրիկ վերջինս բան գառաշին »: Փոխանակ փորտմասին մանկտայն Հայաստանի խմբելոյ և աշակերտելոյ երբեմն ընդ պաշտպանութեան ձերով, անապիկ արդ բացեալ են առաջի մեր դրունք բովանդակ մեծին Հայաստանի, և նորին անա մատաղերամ մանկոյն՝ այս առաջին նուազ ժպիտ ի իմն և ցնճութիւն ի շրրունս՝ գրո՛ւ կազմաւ երամովն գուարք անճկանքոյ դիմեն փառանք ի գիրկս մեր ցանկալիս, ընդունել զմեր նայրական գորով և զողջագարանս: Փութացարնք ուրեմն ապա, Հարք սրբատունք, ընկալեմս ցնճութեամբ գանձակալի նախորդ շրրանց նոցին:

« Մնա, ք Աստուածարեալ Հարք մեծազորոյ, այսօրինակ կերեալ զմիմարիտ ուխտս և զակնկալիս տնկեանց իմոց և զբովանդակ Ազգայնոցս, և զերմուտանց օրնինսք բարեմալքելով զբարեշաջող կս բազմաքիրտ վաստակոց ձերոց, և նուս ուրեմն խնդրելով ի բերանոյ որդիկաց մերոց իբրև. զմերս ընդունել գնամարդ շրրանց:

« Մնամ Արճանակապտի. սրբութեան ձերում Թոնարն ծառայ ՄԿՐՏԻԶ ԿԻՎ. ՄՈՒՏԵԱՆՑՑ.

« Ի Կոստանդնուպօլիս, 15-25 օգոստոս 1856. »

« Յ. Գ. Ի ձեռն Պատուական էկօր մերոյ և վաստակակցի, և մերս անգուպական սիրելիւյ ցնորմազար Տեսան Ամբրոսիոս Վարդապետ Հօր նախըրկ ի պետս նորանատաւ Վարժարանիչ Խորանանի բախ մատնանս՝ պիտանիս անշուշտ ի գործածութիւն Վարժարանիչ. և ընդ միին երկու վերարկուս Դամասկոսի ի պետս կրկին սիրելի Հարցոց իմոց. բարեմանցքը ընդունել զգոգնարեալ նուէր ընձայից իմոց: »

Այս նամակին խօսքերուն վրայ ո՛ր և իցէ խորհրդածութիւն անկընկ նարկ բնք նամարիր՝ այսբախ միայն ըսնք որ յուսանք րէ Մկրտիչ ազային ետանդուն և աշխարհաբարոզ ազգասիրութեանը ընձայն և իրամար ազգայինք իր մեզ

տուած գովեստից գէթ մեծ մասը: Ուրիշ կողմանէ իր գործունեայ, ուսումնասիր, երբամիտ, արդար իր բարձրագոյն քաղցրարարոյ բնաւորութեանը փոքրիկ ճաշակ մը կը դնամարուի աւշուշտ այդ նամակը. եւ այժմէն կուզե՞ք որ ուրախանայ այն մեր պատուական բարեկամը, — եւ իրեն հետ ամենայն բարենախանձ սզգասէրք, — որ ըստ մեր կարծեաց եւ քաղոք ակնկալութեան՝ իր ստանամայ մակկիկն այ բնական սրամտութեամբ ու հյու բնաւորութեամբը ուրախութիւն պիտի ըլլայ ազնիւ հորը եւ պարծանք ազգիս :

Նշանաւոր քան զբազումս երեւցաւ մեզի նաեւ Մեծապատիւ Միսաքեան Նիկողոս Ամիրայիկն զրած նամակը : Այն քրիստոնասէր եւ ճշմարտապէս որդեսէր ու ազգասէր Անձին իր ջոքս ազնուարարոյ գակընեը մէկէն մեր խնամոց յանձնելը՝ արդէն քան զամենայն զրուրիւն հաստատուն եւ պերճախօս վկայութիւն էր իր ամենամեծ վստահութեանն ու մեզի հզօր պաշտպանութիւն ընելու դիտաւորութեանը. սակայն մասնաւոր նամակով այ կամեցեր էր քաջադերեզ գմեզ, եւ իր վսեմ մտածութիւնները յայտնել : Հարկ չէ յիշեցնել ընթերցողաց քե ստոր մէջի գովեստներուն այ այն մասերը որ մեր արծանաւորութենէն շատ վեր կը ճանչեանք՝ նամակագրին ազնուամտութեանը պիտի ընծայուին .

« Վերապատուեալ Հոգեկիր Հնարք սուրբք, ի համբոյր մատուցիմք աստուածամերձ ճեռացց ամենայն խոնարհութեամբ :

« Աստուածայնոյն անմախանձ բարեքարութեանցն իսկզբանէ եւ այսր արդարեւ աննուազ ճառագայթեալ ընդ դարս իւրաքանչիւր նշոյլ սքանչելիպիայն ի թորգովմանս Տան Եւ Ազիւն, ի յոյս տուրջեան անսայրար Հայկաստեփցս առաջնորդեալ լինէին ծնունդք, մերք քեպտո նուազ՝ մերք էս պայծառ: Ի՛ տայն յայս աներկբայելի գորով ամենեցունցս, խառտովանեալ ճանաչելք նորս միայն խնամոցն գոյ շնորհոց արդիւնք՝ յառնել ի ժամանակս ժամանակս արանց սքանչելի եւ հոյակապ, վառելոց ի սէր Հայրենեաց, ի բարգաւաճանս եւ ի պայծառութիւն նորին անյրանելի արիւթեամբ, որոց արճանագրեալ իսկ են պատկառելի անուանք յոսկեզիր տախտակս մարմնեղինս սրտի Ազգայնոցս հանուրց : Նոր իմն անուասիկ եւ ի վերջնութս ժամանակի անաշտաբաշխ խնամոց Աստուածայնանմ Տեառութեան հառաստիք ի վերայ Հայաստ. Ազիւն, որ ի վերուստն առատաճեռնեալ ցոցոս ի միխրարութիւն եւ ի պարծմանս. զի արք աստուածաբեալ՝ լի իմաստութեամբ պարգեւեցան մեզ, որոց զվսեմական քաղցր անուանս Սարգիս, Գաբրիէլ եւ Ամբրոսիոս՝

ի քիս նախնի երանաւնորհիցն ինչանագրել ոչ ինչ արդեօք տարադեպ համարեցք, արդե՞ն իսկ զփոքրեռանցն սեր եւ յօժարամտութիւն ի շուք եւ ի խառաջատարիւն զարգացման Ազգիս գրասպանեալ, իսկ մեծագունիցն մնալով արդեանց յուսապատար :

« Նոր արեցակունք նշույլագեղ ծագեցայր դուք Հայաստանեաց յարեւմտից կուս, ո՛հ Հարք աստուածաբեալ, որ հանդերձեալ էր զամառոյն ի յոյս իմաստից եւ զիտութեան զմիտս մատաղորբերոյն Ազգիս, յոգի վստեալ երանելի Նայնեանց Աստուածայնորհից, որ Լուսաւորիքք եղեն աստուածայնանմ Տանս Թորգովմանս, յուցեալք սրպէս ջան բազմանշոյլ ի Տանն Աստուծոյ :

« Սոյն այս եռանդուն ջանասիրութիւն երբակի Ազգասիրացց մէջից ի մշտնջենաւոր օգուտ եւ ի պայծառութիւն գրոմիս՝ ապրքիս մեծագունից գովութեանց եւ շնորհակալութեանց արժանի դատեալ է յամենեցունց. եւ կարի իսկ քաշ. զի վսան ճշմարտութեան եւ Ազգի եւ Հայրենեաց զամենայն զվիրտ եւ զհասածանս կամաւորութեամբ ստանձնեալ տարայր. եւ նոյն իսկ գովանի եռանդն Հայրենասիրութեան շարժեաց եւ զմերս շափառարութիւն յանձն առնել ի կամս յօժարափոյր հայրենի խնամոց Աստուածապատիւ Հարցց եւ Տեաք զորդեակի որդեակս մեր սիրեցեալս, Մինաս, Յովնաննս, Միհրան եւ Պետրոս, յուսումն գիտութեան եւ իբրուպ ի բազմախեղանմ Վարժարանից ընդ հովանեաւ ճեր եղիոյ, եւ յաւտ ի բարոյականի լրամն քերտուրքն :

« Ոչինչ երկբայիմք, Հնարք սուրբ, երբ քան զմայր մարմնաւոր ոչ նուազ դուք եւ խնամ ունիցիք դուք ի դոսին ըստ ամենայն մասանցն, զի հարք հոգեւոր էք, եւ զտե՞ք եւ զանձնակ սրտից նոցա ի վարժս ուսմանց լուսոցոք արժանապէս. ուստի գրել ինչ զայցանէ յանդեպս դատեցար Հայրութեանցց :

« Ստե՛ն ի վերջոյ զարիացեալոց յոգի ճշմարտասէր ընդդիմ բազմապատիկ վրտաց եւ հայաճանաց ի սէր Ազգիս՝ աղաքնմ անդորոսելի կալ մնալ միշտ եւ անյրանելի ի բարենպատակոյ ճերուս առաջադրութեան, հաւաստի եղալ էրի լրութիւն Ազգիս ոչ ինչ խնայ վստե՛ն ճեր զամենայն նպատակ գրուոր եւ նկարական :

« Բարձրապատիւ Հարցց

Իոնարձ ծառայ
ՆԻԿՈՂՈՍ ՄԻՍԱԿԵԱՆ :

« Ի Կոստանդնուպօլիս, 11 օգոստոս 1836 :

Վատուկապետ Տատեան Յովնաննս ամիրայիկն երկիւղած բարեպաշտութիւնը, եւ ազնիւ սրտին զգածմունքները կրփայիկն այն համագոտազիծ նամակին մէջ այ որ այսու առբիւ գրեց մեզի .

« Մեծարոյ Տեաք եւ Պատուական Հարք,

« Ամենայն ուրաութեամբ ընկալայ՝ մեծարելի

Հայրաբանցց օգոստոսի մին գրած նամակը . որով ծանուցած էրք ձեր ունեցած գոնանկութիւնը եւ նաձոտրիւնը՝ մեր սիրաշարդոր նամակին իմաստիցը նամար : Ուստի եւ իմ անկեղծ սիրով գեղեպ խորին մեծարանքն եւ ակնանձութիւնը որ ունէի ի վաղուց նետ ձեր Մրբութեան վրայ՝ եւս առաւել առատաբանալով, գրած պատասխանիցը նամար իբր ի շնորհակարութիւն պատասխան տալու պարտաւորեցայ : Վասն որոյ երբոր առիթ ունեցայ Վ. Հ. Ամբրոսիոս Վարդապետին առ ձեզ վերադառնալը նանդերձ նայկազան պատանեկոր, փոքրացայ առ նամակ խըրկել նորին Մրբագնութեանն ճեռօք առ մեծարոյ Հայրութիւնն ձեր : Սայն քրոզս վըծրարեմ իմ օրտանուէր շնորհակալութիւնքս եւ մեծարանք որ առ ձեզ մատուցանելով նանդերձ բարեմաղորութեամբ, որ միշտ ջերմեռանդ նայցմամբ կըմարերք ի Տեառնն, ինչպես որ կամեցեր էր « Ի՛ նուննս քաղաւս լինել մշակաւ առանց ստորոյ : » Այն, եւ մեր ճոյնայ կամքիք, եւս ակն ունիմք օգնականութեամբն Բարձրելոյն տեսանել զձեզ « ժիւր մշակք կարողիկեկ նկեղեցալ, եւ նազարապետք առտուածային խորհրդոցն, եւ Պատկ պարձանաց » (նայկազան)՝ հառաւանցելոցս ի Քրիստոս . » որով զձեզ՝ եւ մեր նաղորդութիւնն ջնդ ձեզ՝ տեսելու Հօրն երկնաւորի, ցնծացեկ եւ փառաւորեսցի ի մեծութեան խալում եւ յողորմութեան՝ արդեամբք Տեառն մերոյ փրկչին Սիւստի Քրիստոսն : Եւ բարեխօսութեամբ ամենօրնեալ Կուսին, որ յայտ առար տուրք նկեղեցին Հայաստանեայց զՎերափոխմանն տօնն կատարեկ նաւատով եւ ջերմեռանդ օրննաբանութեամբ :

« Յուշ լիցին ձեզ, սրբազան Հարք իմ, երանայնորն Մխիթար արքայ նօրն ջերմեռանդութիւնը առ ամենաուսուրբ Կոյնն, որոյ նօր օր պաշտպանութեամբն յաշնդեցաւ յամենայն գործ իւր : Անս այսօր այս նայկազան մանկտիտք ուղեւորեալ են գալ առ ձեզ՝ ակնարկութեամբ նօր պաշտպանութեան տուրք Կուսին ի շնորհս առարցս ցնծութեան իւրոյ որ յերկինն : Մեր սպասեալ մնար յուսով, զի նոյն Աստուածն յախտենական եւ Տէր Այգոյն իւրոյ, ինչպես որ բարեխօսութեամբ տուրք Կուսին արար զբարիս եւ մշակեաց զայլ իւր ի ձեռն Մխիթարայ, եւ արժանաւորեցոյ զնս լինել մխիթարութիւն Ազգին իւրն, նայնպէս եւ երեցունց Հարցք պիտի ջնն այն ամենայն բարիքը եւ պարգեւը նոյն Աստուածն յախտենական եւ Տէր Այգոյն իւրոյ, որ ըլլաք նոյնպէս բարեխօսութեամբ ամենօրնեալ տուրք Կուսին դուք դարմանելու եւ նակօղք Այգոյն այլմիկ զոր տնկեաց աչ իւր : Բայց ինչպէս պիտի ըլլայ արդեօք Մխիթարայ ետրի ժամանակիս աշակերտները, որոնք ի շնորհուկ երեսաց՝ ի պաշտպանութիւն Պատկն սպասուանել, կարելիք խտցուեցին իրենց յանձնառած համագեցեաց սրտով : Մեր աղօթիւք կըլլանքեմք որ նոյն Աստուածն յախտենական իւր անջափ ողորմութիւնը ջըտպատէ, ու շնորհք տայ տեսնելու նորին ինքնիշխան տիրապետութիւնը իւր Այգոյն վերայ,

եւ խնամքը եւ այցելութիւնը վիրաւորեալ սրտից վրայ, կրկին մխիթար յարուցանելով զձեզ . եւ փոխանակ արդար վրեժխնդրութեանն՝ տալէ նոցա զսիրտ սուրբ եւ գնօղի ուղիղ նորոգեցէ ի նոսա, եւ ձեզ եւ մեզ տալէ կարողութիւն նաւատարիմ եւ աստուածամտնոյ ժառայլ զտանելի ըսելով, « Զօր պարսն էր մեզ առնել՝ արարաք : »

« Վերադատուելի Հայր Ամբրոսիոս Շնորհազարկ եւ բարեջան Վարդապետն որ նանդերձ 58 պատանեկոր՝ ի վաղիւն օգոստոս 25ին յաջողեցաւ չօգնեալով յուղեւորիլ, պիտի պատմէ Ազգայնոց եռանդը, փափարքը եւ անջափ ուրախութիւնը, եւ անտարակոյս յայտ, եւ ամենուն ջերմեռանդ մաղրանքը առ Տէրութիւնը զի նաւատար անլի բուն գոր ինչ ունի պատմել ձեզ : Իմ նաւատարեանս պարտք նամարեցայ այսուհետեւ, երբ բարեխօսիք նամարձակութիւն շնորհեալ ինձի, առ ի յաներկեան յաջողութիւն այսր գործոյ վերականգնման Ազգիս՝ ազդ առնել ձեզ զպիտանին եւ զպատնին ժամանակին, եւ ջանալ զկարեւորացն նոցալ, եւ սիրով ճկրտել ի իտալաւսանս բազմաց, խնդրելով եւ ի ձեզ զամենայն զգուշութիւնս առ ի ջնալ առիթս զայնակութեան ոմանց :

« Ամենայն ուրախութեամբ սրտի եւ անկեղծութեամբ սիրոյ եւ մտերմութեան մնալ « Մեծարոյ սրբազան Հայրութեան ձերում

ՆԱՍՏԱՍ ԺԱՌԱՅ
80 ՀԱՆՆԵԼՍ ՏՍՏԵՄՆ .

« Ի Կոստանդնուպօլիս, 12-24 օգոստոսի 1836 : »

Վեմնապատիւ եւ Ազգասէր Խորասանճեան Պետրոս Ամիրային մեզի ըրած պաշտպանութեանն ու ձեռնտուութեանը ինչ աստիճանի ազդու եւ արդիւնաւոր ըլլալը յայտնի է բոլոր նամագրի եղբարց . ուստի կըրձամարձակիք նրախրկ ազգերնիս որ մեզի նետ միարան շնորհակալ ըլլան այն խոնական ու մեծապատիւ իշխանին այնչափ եռանդեանն ու խնամոցը նամար : Իսկ իրրեւ փոքրիկ ճաշակ վան մտածութեանցը եւ ջանքին՝ կըրձամարակելք անա իւր առ մեզ զրած վերջին նամակը .

« Գերապատիւ եւ Ազգասէր տուրք Հայր,

« Կոստանդնուպօլիս, 15 օգոստոս 1836 :

« Օգոստոս 9 րօւով գրած շնորհանքի նամակնուոյ մեզ ձեր ազգասիրական ջանից եւ փոսրոյն նորաբար հաւատարիք կարողալով գտնի եւ ուրախ եղած ժամանակս, եղբայրս Գեորգ զոսն ալ ողջամբ Փարիզէն հասնելով, ձեր անկեղծ ազգասիրութեան եւ եռանդուն ջանից ամձխտելի փորձերուն ու արդիւնքներուն

ակունտես վկայութեամբ կենդանի բարոզ մը եղաւ, որով ուրախութիւնս բազմազատիկ անեցաւ: Ռատի կըքփարամ շնորհակալութիւնս ձեզի մատուցանելու ամենայն մեծարանօք:

« Ամբոստիս Վարդապետն իր գործերը յաջողութեամբ լծցնցնելով՝ այսօր ճամբայ կելի 58ի ջափ աշակերտով: Իր մեղք կըքերէ ձեզի ազգին ժողկնիքն, և անոնց հետ սուր վստահութիւն և համակրութիւն • Յոյս ունի՞ր Աստուծով, որ այս դեռափրիք շահաւորները ձեր լուսաւորեալ և ազգասեր խնամօքը բարի և բեղմնաւոր ծառեր պիտի ըլլան, և զանգամով բարեմասնութեանց ու առարկութեանց պտուղներով ազգը պիտի պայծառացնեն ու երջանիկ ընեն:

« Այս ցանկալի նպատակին հասնելու համար՝ մենք ալ մեր մեռքին եկած ջանքը ընելու և ձեզի ամէն կերպով նպաստելու պարտաւարութիւններն ևս Աստուծով հա ջեմք մնա:

« Արքանի Դռնէն տեղւոյց օսմանեան ղեսպանին գացած պատուերները կըլուսամ որ արդէն նոտ հասած են, որով ձեր գործը նաստատարիւն կառնու: »

« Նուիրելով ձեզ և արժանապատիւ Սրիցակցից Տեառն Սարգսի Վարդապետի խորին ակնածութեան հաւատիրքը,

« Մեզմ Կերպատի և ազգասեր սուրբ Հայրութեան Ձերմ »

« Բարեացակամ
Իտնարն ծառայ
ՊԵՏՐՈՍ ԻՌԲԱՍԱՆՃԵՆՆԵ: »

Կեսարացի Պէլլերեան Յակոբ աղան, որ բոլոր Կեսարիոյ բարեպաշտ, եռանդուն, արիասիրտ և պերճախօս Հայկազանց արժանաւոր երեսփոխանն ու փառաւոր պարագլուխը կրնայ համարուիլ Կոստանդնուպօլսոյ մէջ, — աշակցութեամբ իր համախոն և առուանակից Ֆրէնկեան Յակոբ աղային, — իր վսեմ մտածօրիւնները ճրջափ ալ խոնարհական խօսքերով բողբոկել ջանայ, յայտնի կըլն եամակին հետազայ իմաստներովը:

« Կերպատի Հարք,
« Ի Կոստանդնուպօլսոյ, 15 օգոստոս 1836:

« Ձեր պանծալի ազգասիրտանց ջանքը մեզի այնպիսի մէկ ազգասիրտի ջրաս որ, որ կերպիս իցե՛ մեր կողմունէ երէ ջանք և երէ օգնական ըլլալը մեր աչքին ջլպիտի երեւնայ որքան մեր կարողութիւնց կը տանի: Ասիկայ միայն բանիւ տեսաւ մեծապատիւ Ամբոստիս Վարդապետը, բայց յոյս ունի՞մ որ այսուհետեւ դուք և նա արդեամբք և գործով ալ պիտի տեսնէք. որովհետեւ այս սուր ժամանակին մէջ ջնեղեցին մեր գործերը մեր սիրտը եղած բաները արտասայտիլ: Ինչ և իցե՛, ջնմ կամիր յայպիսի բաները ձեր Սրբութեանց իմացնէլ. միայն ձեր պանծալի առարկեմութեան ըստ որում մենք ջեմք կարողանար հաւատարակցիւն ինչ գործել, որն որ անհամար գործոյն անհնար է ջափ, մանաւանդ մեր արքատիկ ջանքը

ուրիշ գործերուն քովը բերելով յիրաւի ամօք է, բայց այս գիտեմ թէ պզտիկ պզտիկ քարերով մեծամեծ պալատներ կըլինուի. անոր համար նոյնաստարանիմ ձեր վնասնն Սրբութեանց քով մեր նախաստարիւնն ձեր ամենապանծալի ազգասիրտութեան մէջ մէկ փորթիկ քար մը մեծամեծ պալատին ճիւղ մը համարելով, մենք շնորհ կընք, և Աստուծով մեր Խօսքով գառակն ալ մէկ տարիէն ետք պիտի ընդունէք ձեր նախաստարանին մէջը, և Կեսարիային ևս այսուհետեւ ինչպիսի ըլլալը Ամբոստիս Վարդապետին նոտ շատ անգամ խօսակցիք ենք. Աստուծով և այս տեղին երեսինեմութեան գառակներին կըլսոյլ ատեն ատեն դիմել այցնոր ազգամբարճ դարատունը: Այս ալ միայն մեր ջանքերուն կարօտ է. ան ալ անեղիքայելի բան մըն է որ ինչպիսի ձեր վնասպանծ սրտին մէջ կըլվատի մեծ նրդններ մեր փորթիկ սրտին մէջ խարոյկները մեզի անհանգիստ կընեն՝ յառաջ տանել այս պանծալի գործը:

« Մեզմ Սրբութեանց ներմով
Նոստոս ծառայ
ՅԱԿՈՒՐ ՊԵՏՐՈՒ,
Ի Կեսարիոյ Թալասցի: »

Մեծապատիւ Օտեան (կամ Պետրոսեան) Պօղոս աղային առ մեզ գրած եամակին մէջ ալ կըլվայիլ այն ազգասեր և ուսումնասեր անձին ոչ միայն առ մեզ և առ ձեռնարկութիւնս մեր ունեցած եռանդուն համակրութիւնը, այլ և հետաւան ու կորովամիտ հանճարը, բարեպաշտական հոգին ու վնասնական մտածօրիւնները, որ իրեն ուրովեղակ ազնիւ ազգատոնմին իրրեւ սեպհական կատարելութիւններ ճանջուած են բոլոր ազգին մէջ: Նամակին օրիենակն այս է:

« Մեծարյ Հարք պատահականը,
5 օգոստոս 1836, Իսկիւտար:

« Ի վաղուց կըլվափարիի առանձին գրով յայտնել ձեր Հայրութեան սրբոյտի երախտագիտութեան և մեծարանաց զգացումները, մանաւանդ որմէ հետե քան ըզմեր արժանիրներն ու ազգային արդիւնքներն անելի մեծ եղաւ ձեր անունը այն հալածանքներովն որ վիշտովով որոնց մտողիւր համբերիցքը ճշմարտութեան և ազգին համար: Յիրաւի՝ ճիրք և քանքար և այլ այսպիսիք և վատակ և արդիւնք մեծամեծ պակկներ են մարդուս ճակատը և կըլվառասարքին իտե աշխարհի: Այլ մեծ ևս է և ամէնի պանծալի համբերութեամբ տարված հալածանքներն ու վիշտներ որ կերպով մը կըլքբբազորեն մարդաս արժանիրներն ու արդիւնքները: Սեղեցին ալ ունի իր մարտիրոսները,՝ գործն միշտ անելի կըլպատու քան զանորք որ իրեն համար աշխատեցան, թպիտ և մեծամեծ ծառայութիւններ մատուցին, բայց առանց հալածանաց և առանց ջանքարանաց: Դուք՝ կենդանի նահատակներ

եղար, Հօրքը իմ, ճշմարտությունեան և ազգասիրութեան : Այժմ ձեր մըըրկուտ Էրկիրադոյի ասպարեզին ծայրը հասած, և եր ասպարեզի մը դուռը, ներքեք որ նեռուան նախ ցատակցիմ ձեր կրած նեղութեանցց նամար, և իբր պաղտիկց երախտազուտ սըրտոյս շնորհակալութիւնները յադրուեմք : և այս շնորհաբերում ձեր նոր կրկին կոչումը. որ բէ ևս առաջ այ ձեր կոչումն էր, բայց առկի ևս նիմա, նիմա որ *սուրբ ճեպանցանք Անան* կապարեան ազատեալ ձեր խըղճմտանքն ու ազգասիրութիւնը : Բռն կ'ազակ, ազգային կրօնին շատագործութիւն ներուայի առջին, ազգային դաստիարակութեան խնամատարութիւն ներուայի մաջ :

« Երկու բան կըզատեք մեզ զլիսառարայեա՞ Արեւմտան քրիստոնէ ժողովուրդներն : Մեր այ աննց այ կրօնըք մի ևս նայն, նայն ուղղափառութեան զծին վրա, իբրս ծուռ հասկնալով, իբրսմէ նեռացած կըզտակնէր ևս իբրսմէ կըխորշէինք. իսկ իսկըսով ու մկարով աննցմէ շատ կար կըմնայինք : Երէ վրանդի առած պաշտօննդ յաջողի, Աստուծոյ օգնութեամբք ևս սղղին նեռատուութեամբք, ներուայն նախ պիտի ճանջույր բէ մեր այ իրեն բաթ ուղղափառ և նր. ևս երկրորդ մեր ջանքերը տեսնելով իր մակերեսոյրին բարձրանալու նամար, պիտի սիրէ ևլորդ պէս այն ազգն որ բեպետ ընկած, այլ դեռ ոյժ ունի յ'առ կանգնելու : Ասանկով՝ ձվ գիտե, գուցէ կարող ըլլայ մեր ազգը արևելոյ ներածին քաղաքակրթութեան մաջ պայտօն մը վարելու :

« Այ նպատակին ներկրած էր դուք ըզնեզ վե՛տաննաբար, այս նպատակին հասնելու նամար բան մը չը պիտի խնայիր ձեր կողմն : Եւ եր ևզգին խառնել այ մեզ չը խաբէր, մեծամեծ նպատակն պիտի գտնէք անոր սիրուն ու համակրութեանը մաջ : Վասն զի մեր ամենուս պարսքն է նեռքերնուս Էկամն ընել, որպէս զի ձեր ջանքերը ապարդիւն չը մնան, ևս դուք այ ազգն այ միտիրարկին իբրսմով :

« Արժանապատիւ Ամբոստիոս Վարդապետին նետ Էկած 40ի բաթի նայկազան մանկիկները վկայութիւն մը պիտի ըլլան ձեր բով մեր ամենուս նամարմանն ու սիրուն, ևս իրենց բարխաջող դարձին՝ վկայութիւն մ'առկի պիտի ըլլան մեր բով ձեր անկեղծ ազգասիրութեանը և աննանցնիդ աշխատութեանց :

« Խընդրելով որ ընդունիր, Մեծարող Հօրք, խորին մեծարանաց նաւաստիքը,

« Մնամ նամբարիւ առբք աշերնուդ

Նուաստ ծառայ
 901.00 968.00 ՍՆԱՆ : .

Գերապատիւ Խրըմնան Մկրտիչ վարդապետին արդարեւ արժուարե մնզի ըրած քնարկութիւնն ու պերճակաւ ևս սրտաշարժ բարօգնելուն մեջ յորդրութեանը մեր անմոռաց երակստագիտութեանը արժանաւոր են : Իր նայրենասիրական կարգէ դուք եռանդն ու անոյշ զըրցուածքները

միշտ սիրելի եղած են Ազգիւս և մեզ. յուսանք բէ նոյնպէս քաղցրանայ ընթերցողաց նաև նետագայ նամակն որ բարեհաճեցաւ գրելու մեզի :

« Վերապատուելի Հօրք Արդոյր և Հայրենասիրք,

« Զատուշինն Արծուին Վաստաբախան գայս բարբառ սիրարմոյ առ նեպարտոյ Ազաննիայ մեզ ի ծագաց Բիւզանդիոսն : որ կործան ըզման ևս անարժանութիւն բերելով ի սեխն նայրենասիր անպանաց ներք, որ անգլոսին գարբութեար ևս զգատուացեալք են կենդանի նայրենասիրութեամբ ի մեռելոցն միջի :

« Ուրախ ևս առուռէ ուրախ է ի վերայ մեր Արարտեան Հրախորտն ողբալու. որ այն ինչ երբևմն գնայազն մանկոսն յԱրարտա նրախորք, ևս անգուստ մինչ ցայս վայր ոչ որ ի նայկազան պատանեկաց քնդ նրախորակիս և Հայաստան դարձան : Այլ առասիկ զնշ, տան և ևս քստ Մկրտիչն Բրիտանիոսն որ այս ուրախութիւնս որ իմս է՝ լցնայ է. զի ան առ տեսնմն ոչ մանկուք, այլ կրքիք ևս նրամանկիք մանկուց դարձ առկն յախանց ներուայն ի ցանկալն Արարտա : Ազաներք միամիտք ևս ճշմարտասիր բօրափեալ զտես ի կառոյն Բոսախոյ՝ զլիչու Աստուայ ի բերան առեալ խառնապառ. Էկեալ մտին յազատ լատուփայտն Նոյնեան :

« Ուստի ընդ այս մուտ անեռարեր գալտեան ներում ցնծայ բոլոր Հայաստան. զի անն ունի բէ անկատարութիւք խաղաղասեր Ազաննացի անեղց են գերաւմ մեղաքն Ազաննացն ի մշտաբացիկ պարտաստ պատանանն տապալտին Հայաստանեայց եկեղեցոյ : Իցէ արդեօք բէ տեւից զօրն :

« Արծուին յոյժ սիրեաց գարձակեալ Ազաննանկն ի ձնեզ, և քստ ուժի խորսմ մարտեաց ևս ընդ նաւաստանն որք կամեցան յանդիման կալ ևս աքցելով զրոպէ ձեր ջմտանկ ի դեմ Էկեալ լատուփայտն : Բայց կեցցէն Ազաննիքն անդիմապարն ևս Արծուին դիմազրու, որք ճախրելով ընդ օդս նասին յկարտալու :

« Անդ կացելիք, Հօրք պատուաստանք, անդ կացելիք, զի ձեր միտմտութիւն յայտնի լիցի ամենայն մարդոյ, որ նաստատուաբք էր յերկնասար առաքիցնութիւն՝ մի բնառ ողիքն ձեր քալասցին կամ շարժեցնին յամենայն նակասակ նոզմոց. Տեր ընդ մեզ է նօզօր գորութեամբ. մարտ Էկեալ կուռեցիք ընդ ընդ նամիսն ճշմարտութեան : Գիտեմ, ցարբաթ ժամանակս ուղղութեամբ էր Երպոյեթ՝ յարքերց էր ամենայն նակասակամարտոյցն. այլ երէ ստերիւրիքց ճշմարտութեան (որ քս մի լիցի) մի ակնունիցիք բէ խաբիքիք զՀայաստան, կամ խաբեցի նա ի ձնեզ : Մի լիցի մեկ վկայով ի սիրտ յորժամ լիցիք բէ ոմանք կամ առ նկատմնուս ևս կամ վասն տեղութեան ոչ բարի խօսին զձնեզ ևս գարբազեղեացնեմ զձնեզ զբազմա : Այլ մի դուք ընդ այս խոռուռայ սրտմտիք. նեգութեամբ Անեռարանին տարիք ամենայն խաբիք և նեղութեանց, որպէս մինչեւ ցարդ տարաք առաքիցն բաշտութեամբ ներով :

« Վասն զեղեցիկ յատարակութեան հայագն մանկուոյն զանճն և զճոզի ոչ խնայէր. որով յիւրանի երանելոյն Մեծարովպայ և աշակերտացն նորին նետեալք առարինի շառագան. ուստի և ընդ նոսին դատարտալ պատկելոց էր յերկնաւոր ճեռամնէն :

« Յաղագս յաջողութեան զովելի այլմ գործոց պարտաւոր զես համարիմ մաղբել միշտ առ Տէր. դար ևս, Արժանապատիւ Հարք, վասն մեր աղօրսնունք յերոքս. զի և մեր յաշողութեամբ հասցուար ի նպատակն մեր՝ որ է վասն յառաջդիմութեան և փառաց հայրենեացն մերոց, որով ամենամուկեր կայ Արծառին անդուստ յիւր մանկական տիւոց :

« Անկեղծ սիրող պատուական հարցող
ՄԿԻՏԻՉ ՎԱՂԱՎԱՅ ԻՐԸՄԵՆՆ ։ »

« ՅԻՆԿԻԿԱՅԱՐ, 10 ՕԳՈՍՏՈՍ 1836 ։ »

Երկաթագիտութեան քաղցր պարտք մըն այ ունինք կատարելու առ աստուածասեր և հնասեր Քաղէոս Միհրդատ Աղա Տէր-Աստուածատրեան Միհրդատեանց, որ հասնեցաւ ինքնայորդոր սիրով մեր նորակերտ մտորանը համար յուղարկել վերոյիշեալ խորհրդաւոր պատկերը սրբոց Քաղէոսի և Բարբուղիմէոսի առաքելոց : Դիտեն Կոստանդնուպոսոյ բարեպաշտ հաւատացեալքն որ այն պատկերը հանդիսի օծեց մայր եկեղեցւոյն մէջ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրն ի յուլիսի տարւոյս : Պատկերին ու Սերեոսի պատմագրութեան մէկ օրինակին հետ ընդունեցանք յազգասեր բարերարէն եւսն հետագայ գեղեցիկ նամակը .

« Գերասմեծար սուրբ Հայր ևս. Նարտազարդ բազ պարծանաց ռաղղափառ. Հայոց .

« Ի բազում ժամանակաց հետեւ իդ իմն էր մեզ գրաւորական բանիս նամակաց պատուելի գլխառուեալ ճշմարիտ հայրենասիրիդ գլխաւս. արժան դատեցաւ վերին Տեղաբարինն ի ցանկալի դարագլխոյս միանալով մերդ ի Հայաստանեայց կարաղիկէ տարբ եկեղեցին, յորմէ ճիշդբ բաժանեալ վարդապետութեամբ, և շատագով հանդիպեցեալ՝ յոր եղիք զարգացեալ բանիս և գրով ի գովաասանութիւն կրեալ. նմին իրի բազում տառապանօք սակս ճշմարտութեանն նահատակեցայլ կեղեանոյն, և մարտուցեալ ընդ մոլեցեանքսն խաժանին, սիւն հաստատութեան Լուսաւորական սուրբ եկեղեցւոյն ճիմնեցիք ի յուսաւորեալ մայրաքաղաքամիջող Փարգուս : Իրով և մեր բերելեալ անճառելի սիրով Ազգիս, գարդիւնս վաստակցելի Մատարան ի նուկր՝ գլխակեր սրբաւնոյ Աստուածածնին հանդերձ նախկին Լուսաւորացն մերոց սրբազան

Առաքելոցն նկարակերպութեամբ : Եւ ցանկալոյց ցանկալի Սերեոսի Բարբառուանոյ մատենագրութիւն ռաղղեմի ի հեռն ընտրեալ ազնուաւոր Ամբրոսիոս Վարդապետի Գալիթայեան պարտ մեզ վարկար, տեմբիս փափագանաց վայելելոյ գալուստ անուշամտ բարձրաններդ մտորանաց որ առ-բարձրեալն Աստուած քանզի դովին այդու լնանին միայնակ կարօս Թարգմանկան տան. այլուիկ ռաճանայ բուրաստան պարտիկաց Հայասեն մանկուոյն յուսմանս՝ յերպեկոսիւն աղագայի Ասքանազեան գրուիս : Ուրեմն հայցեմք զլնայել յաղօսս մեր յիշել, և գրաւորական բանիս օրնճառաք նամակացդ միախար մատուցանել ի կարօտակից սրտիս զովարտ :

« Նա ևս զմամբոյ Գրիստոսամբնճն ճեռաց պատուական Գերասպատիս ձերուանոյ Քաղգորեան Տէր Սարգիս Վարդապետի նուիրեմք. և ողջ լինել մեզ ամենեցանմ մաղբում

Նուսաստ ծառայ
ԹԱԴԻՆՍԻ ՄԻՀԴԻՍԱՅ ՏԷՐ ԱՍՏՈՒԱՆԱՍԻՆՆ
ՄԻՀԴԻՍԱՅՆՆԵՆ ։

« Ի Կոստանդնուպոլիս, ի Սամարիայ, 27 յուլիս 1836 ։ »

Աստեց նման ուրիշ իմաստալից նամակները ակամայ կամօք զանց այ ընելով՝ ջնեք կրեար վերջացընել խօսքերնիս առանց մեր արտանց շնորհակալութիւն յայտնելու եւսն այն արեգարդ անգագսիրին, որոյ սիրող մեր երանելի նախնեաց բարեպաշտութեան ու հայրենասիրութեան անշէջ և սուրբ կրակովը վառուած՝ իր եօքանասնամայ հասակին մէջ՝ ազգս ըսած ժամանակը սրտարուղիս արտուներները աշուրներէն մարգըրտի պէս կըքափին : Նա ինքն է Մեծապատիւ Տէր-Սահակեանց Բիւնկեանցի (կամ Բնկցի) Միսաք աղան, որ նորաստեղծութեան վարժարանիս ձեռագրաց բանգրանիսն հիմն դրաւ՝ հինգ կտոր հին գրչագիր ընծայ ընելով, որ են ասուք .

Ա. Սրբոյն Ներսիսի Շնորհալոյ Զափարեալկանց (Յիսուս Որդի), բոլորագիր ընտիր՝ ԳՂԲ (1443) բուսականին գրուած :

Բ. Մաշտոց բոլորագիր՝ անբուական, բայց հին եւ ընտիր գրչութիւն :

Գ. Տօնացոյց՝ նոյնպէս ընտիր բոլորագիր՝ գրեալ ի ԷՄԲ (1474) բուսականին :

Դ. Տոմար կամ Պարգատուժար՝ բոլորագիր նոր, անվարձ գրչութիւն ԴԶԷ (1617) բուսականին :

Ե. Շարակնոց նտուրագիր ընտիր՝ ոչ յոյճ հնագիր, պատկերագրող, անբուական :

Քանի մը խօսքը բաւական չենք համարիր ի հատուցումն պարտուց շնորհակալութեան զոր ունինք եւսն այն վեհանճն բարերարաց և պաշտ-

պոսեց մերոց որ ի սկզբանէ նետեաք սրտով, խոնարհ խորհրդով եւ խրախուսիչ խօսքերով օգնական եղան մեզի մեր ձեռնարկութեանցը մէջ. կրփափախիք որ անոնց պաշտպանութեանը եւ նրափոխիք նամեմատ արդիւնք երևցընենք, եւ անով յայտնենք զվտարապէս մեր երախտագիտութիւնը :

Վատօգտակա Պօղոս Ամիրան, իր պաշտպանութիւնը շատ բանի մէջ մեզի ցուցընելէն ի գատ, պատարագի ամբողջ զգեստ մը նուիրեց վարձարանիս մատարանը, ինչպէս նաև ժամագիրք, Շարական, Խորհրդատուոր, Մաշտոց, Մայր Մաշտոց, Աւետարան, Սաղմոս, Տօնացոյց, Տաղարան, ամենն ալ ի Կոստանդնուպոլիս

տպում եւ ի Փարիզ կազմում վայելազարդ կազմերով :

Մեծապատիւ Միսնետիսեան Յովնանէս Ազան ալ նաճեցաւ այս նուէրը վատարապէս լրացընել իր կողմանէ, եւ ճաշոց մը բնօրոյնց մեր ազգային Մատարանը :

Ասոնք եւ այսպիսի ազգասիրաց բազմաց արդիւնքը, հոանդը, օգնութիւնները, նպատակները, ամենն ալ արժանի են երկար զովեստներու եւ մանրամասն յիշատակութեան, որպէս զի մեր ազգին երախտագիտութիւնն ալ անմոռանալի բլլայ իրենց, բայց այս անգամ նարկադրեցանք այսօրուս զո՞նք ըլլաւ, յուսալով որ ուրիշ առօրով փափաքելիս կատարուի :

ԲԱՆԱԿԻ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԱՆՃ

ԲՆԱԿՈՒԿԱԿԱՆ ԱՋԴՆՅՈՒԹԱՆԷ ԱՌԱՋ ԵԿԱՐ
ՋԵՐՄՈՒԹԻՒՆ

(Տարայտութիւնն .)

Ինչէն է որ շոգին անլի սաստիկ կայրէ քան բէ եփ կած չուրը :

— Վասն զի շոգիին մէջ շատ անլի ծածուկ քեր կայ քան բէ եփ կած շրին մէջ. եւ երբոր շոգին մարմնոյդ վրայ խտանայ՝ իր ջերմութիւնը քեզի կընազօրկէ :

Ի՞նչ է կրակը :

— Ի լուսոյ եւ ի ջերմութեան բազաղբուս անկշռակ մարմին մը՝ այրեցական նիւթերու կիզմանէն ձևացած :

Ինչէն է որ կրակը սառչօրին կըլսատառնա :

— Վասն զի բնաշուական ազդեցութեամբ օդին ու կիզանուայի ծածուկ ջերբ զուրս կըմանն :

Ինչէն է որ երկար ատեն վառած կրակը կարմիր կըլլայ :

— Վասն զի վառելիքին բոլոր երեսը սառցած է, այնպէս որ անոր ամեն մէկ մասն ալ շուտ մը կըբազաղբուս օդին բրտածինն նա :

Ո՞րք անլի շուտ կայրի կըբմնայ, բնց նաեղ կըբուրք բէ կարմիր կրակը :

— Ամեն տեսակ բոց նաեղ կիզանուտ՝ անլի շուտով կայրի կըմանն :

Ինչէն է որ բոց նաեղ նաճչային ամուխը անլի շուտ կըմանն քան բէ կրակի դարձողը :

— Վասն զի ամխոյն բոց նաճած ատեն ելլող դիւրավառ կազիքը՝ շատ կըշուտցընեն անոր այրելը :

Ինչէն է որ պայծառ ու վառվռուն կրակ նաեղ նաճչային ամուխը անլի կամայ կըմանն քան բէ բոց նաեղը :

— Վասն զի դիւրավառ կազիքուն շատը, ամուխին ալ նասատան մասանց մեծ կտորը արդեն նասած են. ուստի կիզման նամար բառական սեռոնց զմար :

Ինչէն է որ կրակին վառի սկսած ատենը անլի շատ ծուխ կիզէ քան բէ ամուխներուն կարմրելէն ետքը :

— Վասն զի այն ատեն կիզանուաներն անլի ամուխ եւ բաշական նիւթեր կիզեն որ կիզմամբ մէկն ի մէկ շեն պակսիր, եւ անկցածը ծուխին նա մկնտեղ կըբոլքի :

Ինչէն է որ սաստիկ կրակի մը խոս կայմակոնցը վրայ տեսակ տեսակ ու զարմանալի ձևեր կըտեսնուին :

— Վասն զի օդը կրակին վրայն սաստկութեամբ եւ ամեն կողմն փրկելով կանցնի, անով կիզման սաստկութիւնն անհասար կըլլայ. կարմիր, դեղին ու նիւթակ գոյներն ալ՝ որ սառչօրեան ալ եւ այլ ատիճաններն կըլսատառնեն՝ շվառած ամխոյն սեւ գունին նա խոռոտելով, կարգը դուրս ու գտարձակ ձևեր՝ տաարաններ կըբուցընեն :

Ինչէն է որ բուռքը անլի շուտ կայրի քան բէ փայտը :

— Վասն զի բրդին նիւտածքը վայտին նիւտածքին բան խիտ չէ. ուստի նարիւս անոր մատուներն ալ անլի շուտ կըտաքանն :

Ինչէն է որ փայտը նաճչային ամուխն շուտ կըվառի :

— Վասն զի անոր բան խիտ չէ. ուստի իր մատուներն ալ անլի շուտով կըբմնուին ու կըտաքանն :

Ինչո՞ւ նամար ուրիշ վառելիքներու տակը բուռք կըբմնեն կըբ ամուխը կուզեն բուռքեցնել :

— Վասն զի բուռքը անոնց բան խիտ չըլլալով խիտ շուտ կըբուրքի :

Ինչո՞ւ նամար փայտը բրդին վրայ կըբրբօի, ամուխն ալ վայտին վրայ :

— Վասն զի փայտը անլի զոյաջական է, եւ բուռքած ատենը անլի դիմացկուն բոց մը կտուայ ամուխին :

Ինչո՞ւ նամար միշտ վարի կողմն կըբուրքեցնեն կրակը :

— Որպէս զի բոցը կարծես թոր վառելիքներուն մէջն անցնելով շարժուալ ու տաքցընել զանոնք :

Ինչէն է որ չօքն ու մարած ամուխները անլի շուտով կըկարմրեն կըակով քան բէ նասարակ ամուխն :

— Վասն զի անոնք անլի ծակծակ ու նոր են. ուստի կըբակեն սառչօրեանն անլի շուտ կըբուրքեն :

Ինչէն է որ չօքն ու մարած ամուխը նասարակ նաճչային ամուխն բերն են :

— Վասն զի լցուն են մանր նեղքերով ու ծակերով, եւ

՝ Տես Թիւ. Է, էջ 169 :